

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ПЕТРЕНКО ДМИТРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 130.2: 141.319.8

ТРАНСВЕРСАЛЬНА АНТРОПОЛОГІЯ МЕДІА

Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія,
філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Білик Ярослав Михайлович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри теорії культури і філософії науки

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Загороднюк Валерій Петрович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, провідний науковий співробітник
відділу філософської антропології;

доктор філософських наук
Крапівник Ганна Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, доцент
кафедри англійської філології;

доктор філософських наук, доцент
Лисенкова Владлена Віталіївна,
Харківська державна академія культури,
доцент кафедри філософії і політології.

Захист відбудеться 14 червня 2017 року о 15.15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.06 при Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, Харків, пл. Свободи, 6, ауд. 243.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розісланий «__12__» травня 2017 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 64.051.06

Т. В. Подольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В філософії кінця XX – початку XXI сторіччя позначилась радикальна криза класичних стратегій філософування про людину. Філософська антропологія, яка претендувала в середині XX сторіччя на статус центрального розділу філософського знання, на початку XXI сторіччя все частіше зміщується в маргіналії, поступаючись місцем когнітивним наукам про людину, соціальній філософії і філософії пізнання. Означену кризу філософування про людину варто розглядати як підсумок розвитку певної лінії філософської антропології, що сформувалася ще в XIX сторіччі і була маніфестована М. Шелером, Х. Плеснером і А. Геленом як окремий напрямок філософської думки у XX сторіччі. Критика антропологічного мислення у структуралістів, постструктуралістів і теоретиків «нелюдського повороту» (спекулятивний реалізм, об'єкт-орієнтована філософія) ставить перед сучасною філософією завдання наново осмислити умови можливості антропологічного філософування і повернути фігуру людини до актуального філософського дискурсу. Звичайно ж, концептуальне повернення людини не може бути рухом назад, до філософії, яка засновується на констатації сутності і автономії людського. Парадигма, в якій філософська антропологія розвивалася з початку XIX сторіччя, себе вичерпала. Реактуалізація філософії людини вимагає як оновлення розуміння людського, що враховувало б структуралістську і постструктуралістську критику, так і розробки нових стратегій філософсько-антропологічного дослідження.

Якщо класична філософська антропологія, яка в даному дослідженні позначається як автономістська, завжди була звернена до фіксації на певному розумінні людини через визначення її меж, що артикулюють розрізнення людина/тварина, культурне/природне, то той новий тип антропології, який формується після епохи «смерті суб'єкта» і «смерті людини», повинний бути заснованим на розумінні людського як рухомого маркера. Людина, з даних позицій, – це перехрестя, на якому зустрічаються різноманітні зовнішні сили: життя, праця, мова, образ. Означене розуміння людини, з різних теоретичних позицій тематизоване М. Фуко, Ж. Дерріда та Ж. Дельозом, зовсім не означає відмову від антропології, а формує для неї нову систему координат, в якій людське повинно мислитись через радикальну відкритість і повторний винахід, а будь-яка спроба фіксації, що дає остаточне визначення людській природі, – позначатися як стратегія влади, що захоплює людину в цілісному образі.

Цим зумовлена неминуча політичність будь-яких сучасних розмислів про людину, у тому розширеному смислі поняття «політичне», яке йому надав іще К. Шмітт, що позначив ним не тільки сферу впливу держави, але і різні пласти людської діяльності, які пронизані відношеннями влади, невід'ємними, як показав у своїх дослідженнях М. Фуко, від конфігурацій знання. На антропологічному рівні вплив влади завжди зумовлений використанням цілісного образу людини. В даному контексті одним із найголовніших союзників влади в XX сторіччі стають медіатехнології, що дозволили відтворювати фіксаційні ідентичності в індустріальних масштабах. Радіо, телебачення, фотографія, кінематограф і нові медіа стають важливими антропологічними посібниками процедури відтворення

влади: довгий час вони осмислювалися переважно саме в такій якості, що зробило медіа об'єктом різноманітних філософських критик, які найчастіше відтворювали дистинкції автономістської антропології, але в той же час поступово призвело до неминучої акцентуації в філософії питання про медіа як одного з найбільш значущих наприкінці ХХ сторіччя.

Для класичних стратегій філософської антропології будь-яка постановка питання про медіа повторює концептуальні схеми, створені в антропології техніки: медіа маркуються як загроза для мислення і сприйняття. Але в межах пошуків сучасної антропологічної філософії медіа (і в самому широкому, і в самому вузькому розумінні) можуть бути осмислені як радикальний феномен, який не тільки випробовує межі людського і нелюдського, внутрішнього і зовнішнього, але й формує вектори їх зміщення. З цієї точки зору розробка філософської антропології медіа стає унікальним експериментальним топосом для формування нових стратегій антропологічного мислення, які потім можуть бути екстрапольовані і в інші сфери. Звичайно ж, для філософсько-антропологічного дослідження експериментальних режимів людського важливими є аудіовізуальні медіа, що не тільки здатні відтворювати послання влади (телебачення, радіо), але й володіють потенцією внаслідок низки процедур, що за традицією називають мистецтвом, порушувати логіку влади і піддавати деструкції її маніфестації (авангардні кінематограф, фотографія, нові медіа). Філософсько-антропологічне дослідження таких медіапрактик дозволяє відкрити трансверсальне (від лат. *trānsversa* – «навскіс, скося, збоку», а також лат. *transversus* – «поперечний» и *trāns-* «через, скрізь» + *vertere* «повертати, перевертати, перекидати»), «поперечний» спротив будь-яким стратегіям підкорення, що встановлюються владою в культурі; воно може стати експериментом, який піддає радикальному перетворенню ті типи ідентифікацій, які нав'язує влада на антропологічному рівні, і вводить в присутність виключене режимами влади.

Отже, актуальність трансверсально-антропологічного дослідження медіа зумовлена:

по-перше, необхідністю подолання кризи в сучасній філософській антропології, викликаній радикальною критикою есенціалістських і автономістських антропологій, які часто розглядаються в контексті влади/знання, що зводять людину до уніфікованого розуміння;

по-друге, запитом на нову філософсько-антропологічну концептуалізацію медіа, а також розробку інноваційних методологій дослідження, які відповідають актуальним процесам, що визначають різні пласти медіакультури ХХ і початку ХХІ сторіч;

по-третє, потребою створення нового напрямку філософської антропології медіа, який дозволив би осмислити медіа не тільки як інструмент відтворення стратегій влади, але й зміг би розкрити здатність медіа створювати експериментальні режими людського існування, які чинять спротив будь-яким формам влади.

Антропологія медіа стає найважливішим розділом сучасної філософської антропології. Медіа, що розуміються як зовнішній фактор, здатний повністю

змінювати структури внутрішнього, медіа як маркер зміщення антропологічних меж, медіа як ім'я, що позначає аудіовізуальні синтези людського, повинні стати одним з центральних об'єктів філософських рефлексій, які орієнтовані на антропологічне осмислення трансверсальності.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Сучасні обриси філософської антропології сформульовані, насамперед, в працях В. Дільтея, який розглядав антропологію як фундамент філософського знання; філософії символічних форм Е. Кассіра і концепції цінностей Г. Ріккєрта, що розвивали філософську антропологію І. Канта; дослідженнях М. Шелера, Х. Плеснера і А. Гелена, які обґрунтували філософську антропологію як центральний напрямок у філософії ХХ сторіччя; феноменологічній і постфеноменологічній філософії (Е. Гуссерль, Е. Левінас, М. Мерло-Понті,); дослідженнях філософів-екзистенціалістів (А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс); локальних концептуалізаціях людини як *homo insciens*, людини невідомої, у Х. Ортеги-і-Гассета, *homo viator*, людини-подорожнього, у Г. Марселя і *homo ludens*, людини, що грає, у Й. Гейзинґа.

Критика класичних напрямків філософської антропології проведена в дослідженнях філософії структуралізму і постструктуралізму, в межах якої людина була осмислена як ефект структур епістемі (М. Фуко), символічного порядку (Ж. Лакан), тексту (Ж. Дерріда), репрезентації (Ж. Дельоз), дискурсу (Е. Лаклау, Ш. Муфф, М. Фуко). Подолання антропологізму в філософії є вихідною позицією ряду напрямків філософії початку ХХІ сторіччя, таких як спекулятивний реалізм (Р. Брассьє, К. Мейясу), об'єкт-орієнтованої онтології (Г. Харман) і акторно-мережевої теорії (Б. Латур), які формують так називаний «нелюдський поворот» у філософії. Принципове подолання «питання про людину» досліджувалось в філософській критиці Ф. Джеймісона, М. Деланди, С. Жижека тощо.

У контексті розробки трансверсальної антропології важливим є філософсько-антропологічне дослідження влади, яке розширює її вивчення за межі державних інституцій і реконструює політичні аспекти культури, що здійснено в концепціях «волі до влади» Ф. Ніцше, «ідеологічної інтерпеляції» Л. Альтюссера, «дискурсу-влади і диспозитиву» М. Фуко, «суспільства контролю» Ж. Дельоза, «біополітики» Д. Агамбена, «культури та ідеології» С. Жижека і «технологій спостереження» Д. Крері.

Вивчення влади передбачає також і розробку теорій спротиву. В даному дослідженні спротив осмислюється за допомогою концепту «трансверсальність». Поняття «трансверсальність» раніше використовувалось в математиці і географії. У 1960-х роках воно було уведене до філософських досліджень Ф. Гваттарі в контексті абстрактного осмислення нових форм протестної політичної організації після поразки революційних подій у Парижі в травні 1968 року. Це поняття скісно розроблялося також німецьким філософом В. Велшем у межах створення концепції трансверсального розуму, який, на противагу узагальнюючому класичному визначенню розуму, здатний об'єднати різнорідне зі збереженням його особливостей; австрійським філософом Г. Раунігом, який, спираючись на політичні імплікації Гваттарі, реконструює форми так названого трансверсального активізму в мистецтві; американським теоретиком літератури Б. Рейнольдсом, що в

дослідженнях трансверсальної поетики картографує зв'язок процесів суб'єктивації та афектації в полі літератури.

Медіа стали об'єктом філософських досліджень в якості позначення засобів масової комунікації (Ю. Габермас, С. Голл, Я. Коннелл), засобу, що визначає комунікацію (Г. Інніс, М. Маклюен, В. Онг), технічної умови культурних змін (Р. Дебре, Дж. Крері, В. Флюссер), а в найбільш радикальних лініях медіафілософії – фактора, що формує мислення і сприйняття (Д. Кампер, Ф. Кіттлер, Ю. Парікка, З. Цилінські) або метафори універсального посередництва (Р. Марґрайтер, К. Толен). Акцентуація в філософії питання про медіа як одного з найбільш значущих наприкінці ХХ сторіччя призвела до констатації рядом дослідників «медіального повороту» в філософії (М. Гансен, Р. Марґрайтер, М. Фогель, Ф. Хартманн). На дослідження медіа також вплинули філософсько-антропологічні концептуалізації техніки (Т. Адорно, Е. Блох, Х. Заксе, А. Еспінас, Е. Капп, Л. Мамфорд, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, Ж. Симондон, З. Фройд, О. Шпенглер). Локальні філософські дослідження медіа були здійснені в межах філософії фотографії (Р. Барт, С. Зонтаг, Р. Краусс, М.-Ж. Мондзен, О. Петровська, Ж. Рансьєр, А. Руйе, В. Савчук, Н. Сосна, В. Флюссер), філософії кіно (Ж.-Л. Бодрі, Л. Вільямс, С. Гіз, Ж. Дельоз, М. Доан, С. Жижек, Дж. Копжек, З. Кракауер, Т. де Лауретіс, Л. Малві, К. Метц, Ж. Рансьєр, О. Аронсон), філософських концептуалізацій сучасного медіамистецтва (М. Гансен, О. Грау, Л. Манович).

В українській філософії дослідження, що корелюють з деякими аспектами трансверсальної антропології, проводились в роботах, присвячених ігровим концепціям культури і людини (Я. М. Білик), комунікації світів повсякденності і філософії (І. В. Карпенко), медіа і медіації (З. І. Алфьорова, К. В. Батаєва, Т. В. Лютий, Л. В. Стародубцева), антропології кіно і квір-дослідженням (В. А. Суковата), антропології тілесності, тіла і плоті (Л. М. Газнюк), свободі та звільненню (О. О. Мамалуй), соціокультурним медіаціям Просвітництва (О. М. Перепелиця), (пост)модерним трансгресіям (В. В. Гусаченко), ідентичності (Т. С. Воропай) тощо.

Не зважаючи на численність філософських досліджень, присвячених як узагальненим концептуалізаціям медіа, так і локальним розробкам філософії фотографії, кінематографу і мистецтва нових медіа, досі не проводилось комплексного філософсько-антропологічного дослідження медіакультури, що вводить медіафілософію в актуальний контекст філософських дискусій про людину, культуру і владу. Відповідно до позначеної проблематики, спрямованість дисертаційного дослідження зумовлена відсутністю в сучасній філософії досліджень трансверсально-антропологічних вимірів медіакультури, потребою концептуально позначити предметні і проблемні сфери для розробки даної теми, обґрунтовано увести її в інтелектуальний простір української філософії і зробити предметом подальшої філософської рефлексії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах наукової комплексної теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (д/р 0115U001701).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження – обґрунтування трансверсальної антропології медіа як напрямку філософської антропології, в межах якого взаємодії людського і медіального будуть осмислені в контексті відтворення стратегій влади/знання і в якості умови винаходу експериментальних антропологічних практик.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких *завдань*:

- виявити причини кризи філософської антропології в філософії другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч і продемонструвати зв'язок даної кризи з артикуляціями людини у філософсько-антропологічних дослідженнях ХІХ – початку ХХ сторіч;

- окреслити нові концептуальні основи філософської антропології, орієнтовані на розгляд людини як в контексті легітимованих культурою впливів влади, так і в процесі винайдення практик спротиву, трансверсальних («поперечних») будь-яким формам і стратегіям влади;

- дослідити стратегії концептуалізації медіа в філософії, соціальних і гуманітарних науках ХХ – початку ХХІ сторіч і створити концептуальний апарат для вивчення медіа в контексті виробництва експериментальних форм людського існування;

- розробити нову методологію філософсько-антропологічних досліджень, що буде імпліцитно орієнтована на вивчення медіакультури і дозволить описати людину не тільки в режимах підкорення владі, але і в ситуаціях спротиву їй;

- позначити філософсько-антропологічні стратегії при вивченні локальних пластів медіакультури і екстраполювати ці стратегії на вивчення трансверсально-антропологічного виміру фотографії, кінематографу і мистецтва нових медіа;

- показати потенції різних пластів медіакультури формувати умови для відкриття експериментальних практик тілесності, зміщення перцептивних режимів і винаходу протестної політичної ідентифікації.

Об'єкт дослідження – кореляція людини і медіа в контексті філософської антропології.

Предмет дослідження – трансверсально-антропологічні практики у (від)творенні медіакультури.

Методологічні підстави дослідження. Відповідно до об'єкту і предмету дослідження, поставленими цілями і завданнями була розроблена авторська теоретико-методологічна позиція. Її основу складають *постструктуралістські* дослідження, що критично розглядають людину за допомогою синтезу різних методів: *семіотичного, психоаналітичного і деконструктивістського*. Також задля реконструкції антропологічного виміру механізмів влади в культурі використовуються елементи *дискурс-аналізу* для відтворення риторичних ефектів ідеології і позначення топосів виключення. Звернення до *генеалогічного* методу дозволяє розкрити антропологічний рівень поєднання знання і влади в різних пластах медіакультури. *Діалектичний* метод створює підґрунтя для фіксації відмінності між практиками влади і трансверсальним спротивом. *Медіалогічні*

дослідження дозволяють сформулювати принцип медіасингуляризації, відповідно до якого кожне філософське дослідження медіа повинно бути локалізованим. Також в роботі використовуються загальнонаукові методи: *аналітичний* (для розгляду філософсько-антропологічного і культурно-історичного матеріалу при позначенні теоретичних і методологічних основ дослідження) і *порівняльно-історичний* (для співвідношення концепцій медіа, розглянутих в загальному контексті філософських досліджень антропологічної проблематики).

Концептуальні основи трансверсально-антропологічного дослідження медіа складають теорія диспозитиву, поєднання знання і влади М. Фуко, осмислення активного/реактивного у філософії Ж. Дельоза, вивчення біополітики у працях Д. Агамбена, неекспресивна політична діалектика А. Бадью і філософія «доіндивідуального поля» Ж. Симондона.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці нового напрямку в філософських дослідженнях – філософської антропології медіа, який дозволяє досліджувати різні локальні медіа як умови можливості розширення меж людини і джерело топосів, що утверджують інноваційні антропологічні практики, які повертають філософську антропологію у центр актуальних напрямків філософування.

Наукова новизна конкретизується в таких положеннях.

Вперше:

- здійснена концептуалізація трансверсальності як експериментальної антропологічної стратегії, яка дозволяє мислити людину через безперервне зміщення і винахід її меж, що формує альтернативу як центральній модерністській антропологічній стратегії – трансгресії, так і постмодерністській – деконструкції;
- створена авторська класифікація антропологій медіа, заснована на виокремленні чотирьох напрямків антропологічного дослідження медіа: проєкційного, трансцендентно-критичного, іманентно-критичного і реконструктивістського; продемонстровано зв'язок даних напрямків з традиціями філософської антропології техніки;
- запропоновано процесуальне розуміння медіа в контексті трансверсальної антропології, що дозволяє мислити медіа не як інструмент або технічний посібник комунікації, а як реактуалізатор серії процесів взаємо-дії артикуляцій людського і візуальних, аудіальних та аудіовізуальних медіаобразів;
- розроблено принцип медіасингуляризації як базового методологічного положення філософських досліджень медіа, що акцентує увагу на одиницях і особливості кожної медіапрактики і накладає заборону на мислення медіального, яке спирається на генералізацію;
- створена узагальнена філософсько-антропологічна концепція медіа, яка дозволяє вивчати різні пласти медіакультури з позицій реєстрації антропологічного виміру практик спротиву, що демонструють потенції медіа не тільки відтворювати ідеології влади, але й створювати топоси експериментальної тілесності, трансверсальних перцептивних режимів і протестних політичних ідентифікацій;
- у контексті філософсько-антропологічних досліджень медіакультури уведено поняття «трансверсальна алеаторизація», а також допоміжні поняття

«інтерруптивний атрактор», «металепсис» і «деімагінація», які дозволяють описати потенції авангардної медіакультури створювати умови для антропологічного експериментування і позначають процес, протилежний ідеологічній інтерпеляції, що включає людину у відношення влади/знання;

- запропонована теорія трансверсального авторства, яка створює альтернативу критиці категорії авторства в постмодерністській філософії і визначає автора в контекстах розрізнення репрезентацій політичного і образів радикальної політики, а також осмислення автора як колективного суб'єкта;

- створена теорія гетероптикону, яка, на противагу теорії «паноптизму», описує подолання фіксації перцептивної позиції глядача на суб'єкті сприйняття і замість неї вводить трансверсальні перцептивні практики, що на антропологічному рівні звільнює потенції для політик трансверсального, «поперечних» будь-яким сталим стратегіям влади/знання.

Поглиблено розуміння:

- філософсько-антропологічних концепцій медіакультури, що досліджують актуалізовані медіаобразами практики відтворення (В. Бен'ямін), розділення чуттєвого (Ж. Рансьєр), реконфігурації перцептивного і афективного досвіду (Ж. Дельоз) як альтернативу естетичній ідентифікації, яка розглядає медіакультуру виключно з позицій відповідності або невідповідності ієрархії мистецтв;

- теорії неекспресивної політичної діалектики, заснованої на пред'явленні виключених із структур репрезентації частин, яка в даному дослідженні адаптована для трансверсального вивчення медіакультури, що досягається завдяки розрізненню неекспресивної діалектики і експресивної: неекспресивна діалектика пориває з вираженням, що засноване на співвідношенні з певним порядком речей, базовий онтологічний статус якого ніколи раніше не ставився діалектикою під сумнів;

- медіарепрезентацій історичного травматичного досвіду за допомогою свідцтва як базової трансверсальної настанови, що осмислюється як спосіб відношення з трагічною подією минулого, який не ставить перед собою завдання ввести його в представлення і таким чином потенційно включити в домінуючі ідеології, тобто історична травма фіксується не через репрезентацію, а через презентацію свідцтва про те, що сталася трагедія;

- антропологічних досліджень нарацій, які акцентують увагу на темпоральному вимірі медіакультури (насамперед, в кінематографі) та орієнтовані не тільки на вивчення глядацького сприйняття в «нормативній» перцептивній ситуації, що відтворює часові структури наративів влади, але й на опис експериментальних темпоральних режимів, відкритих в авангардному медіамистецтві за допомогою хронологічності, серіації і металепсису.

Отримали подальший розвиток:

- дослідження людини в політичній антропології мистецтва, що сфокусовані на вивченні політичного акціонізму як одного з центральних топосів сучасної культури, які демонструють в медіафіксаціях арт-практик взаємодію біологічного, культурного і соціального тіла;

- феміністські дослідження медіакультури, які визначають медіа як інструменти відтворення патріархальних ідеологій, що нав'язують жінкам на

уявному і символічному рівнях ідентифікацію в якості об'єкта чоловічого бажання, але в той же час і окреслюють концептуальні можливості для опису медіапрактик спротиву фемінного, актуалізованих в мистецтві;

- філософська критика семіології медіакультури (Ж. Дельоз), що відкрила можливість для створення трансверсальної теорії і практики кіно поза взаємодією структурних елементів фільму і сформувала теоретичне підґрунтя для розгляду фільму через афективність, тактильність і жестуальність;

- проект «археологічних» досліджень медіа (Ю. Парікка, Ф. Кіттлер, З. Цилінські), який в контексті трансверсальної антропології розглядається як перший, описовий етап медіадослідження, що передуює реєстрації діалектики влади і спротиву.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Отримані результати дозволяють по-новому осмислити медіакультуру в контексті філософсько-антропологічних досліджень сучасності. Висновки і теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть бути застосовані при рішенні актуальних проблем сучасної філософії, пов'язаних з необхідністю нового концептуального, предметного і методологічного обґрунтування філософської антропології. Фактологічний матеріал і отримані теоретичні результати використовуються автором під час викладання курсу «Філософія культури» і спецкурсів «Авангард у візуальній культурі ХХ сторіччя», «Візуальні дослідження культури» студентам філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Концептуальні перспективи трансверсальної антропології медіа можуть стати підґрунтям для подальших досліджень, а також можуть використовуватися під час підготовки курсів лекцій по філософії, історії філософії, філософської антропології, філософії культури, філософії медіа і спецкурсів, присвячених проблемам медіакультури, фотографії, кінематографу, сучасного візуального мистецтва. Отримані в роботі результати можуть стати темою для наукових дискусій під час проведення круглих столів, наукових семінарів і конференцій, а також отримати подальше осмислення в дисертаційних дослідженнях і монографіях філософсько-антропологічної і культур-філософської спрямованості. Розробка поставлених в дисертації проблем може сприяти формуванню плюралістичного політичного світогляду, так як розгляд людини через здібність до трансверсування створює критичну настанову, яка протистоїть будь-яким формам тоталітаризму і, таким чином, може впливати на подальшу лібералізацію і демократизацію українського суспільства.

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні положення і висновки в дисертації і наукових публікаціях є результатом самостійної роботи автора.

Апробації результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на теоретичному семінарі кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; в доповідях на міжнародних і всеукраїнських конференціях: Міжнародна наукова конференція «Кінематографічний диспозитив» (Київ, 2010), II Міжнародна наукова конференція «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» (Одеса, 2015), Міжнародна наукова конференція «Нове і традиційне в сучасних дослідженнях»

(Київ, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Людська спільнота: актуальні питання досліджень» (Дніпропетровськ, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна наука і розвиток сучасної цивілізації» (Херсон, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія» (Київ, 2016), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (Київ, 2016), Міжнародна науково-практична конференція «Media Studies: Міждисциплінарні дослідження медіа» (Харків, 2016), II всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2016).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в персональній монографії (17, 55 ум. др. арк.), 24 наукових статтях в спеціалізованих наукових виданнях (з них 6 – в зарубіжних), а також у 17 публікаціях в збірках наукових статей, тез і матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація загальним обсягом 388 сторінок складається зі вступу, трьох розділів (які містять 6 підрозділів), висновків і списку використаних джерел (309 позицій на 29 сторінках, з них 121 – іноземними мовами).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, характеризується ступінь наукової розробки проблеми, формулюються мета і завдання дослідження, визначаються теоретико-методологічні засади, наукова новизна, теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження, наводяться дані про публікації й апробацію наукових результатів.

У першому розділі **«Філософська антропологія медіа: історико-філософський контекст, предмет і метод»** описуються ключові напрямки філософських досліджень медіа. Проведено реконструкцію філософсько-антропологічного виміру різних ліній концептуалізації співвідношення людини і медіа, а також людини і техніки. На основі переосмислення концептуалізацій людини і меж людського в філософії М. Фуко, Ж. Дельоза, Д. Агамбена і Ж. Симондона розроблено методологічний апарат трансверсально-антропологічних досліджень медіакультури, а трансверсальна антропологія медіа обґрунтована як один із центральних напрямків сучасної філософської антропології.

У підрозділі 1.1 *«Медіа в контексті філософської антропології»* проведено аналіз філософсько-антропологічних імплікацій концепту медіа, який продемонстрував обумовленість багатьох ліній сучасної антропології медіа контекстом філософсько-антропологічних досліджень техніки. Виділено чотири основні стратегії філософського осмислення теми «людина і техніка»: проекційна, яка розуміє техніку як проекцію людських можливостей або даностей (Е. Капп, А. Еспінас, З. Фройд, Х. Закссе); трансцендентно-критична, яка виходить з положення, що техніка реалізовує інтереси прихованих соціальних, економічних або політичних сил, що спрямовують її проти людини, і відповідно завдання філософії –

розпізнати і поіменувати ці сили, а також здійснені ними деструктивні процедури (К. Маркс, Ф. Енгельс, Е. Блох, Т. Адорно, Г. Маркузе), іманентно-критична, яка орієнтована на історичне дослідження техніки, її автономності і фіксацію точки втрати, зради, перевертання, забуття, в якій техніка починає складати загрозу людському (Х. Ортега-і-Гассет, О. Шпенглер, Л. Мамфорд і, в певних аспектах, М. Гайдеггер), реконструктивістська, яка ставить перед собою завдання нейтрального відтворення історії техніки у її антропологічній перспективі, тому представники цієї стратегії критично ставляться до спроб співвіднести їх дослідження з філософією (Д. Гедрік, В. Фаульстих). Означені чотири стратегії можуть бути екстрапольовані і на медіатеорії, в межах яких цілеспрямовано розроблялась або скісно передбачалась та чи інша концепція медіа. Отже, виділено чотири лінії антропології медіа. Перша лінія – проєкційна – засновується на розумінні медіа або як інструменту, що використовується людиною, або як протезу, який розширює людські здібності (М. Маклюен, В. Онг). Друга – трансцендентно-критична – розглядає медіа в контексті соціальних, економічних або політичних відносин і орієнтована на виявлення прихованих сил (наприклад, стратегій капіталу, ідеологічних ефектів або конфігурацій соціального поля), які керують взаємодіями людини і медіа (Т. Адорно, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Р. Вільямс, С. Голл, М. Горкгаймер). Третя – іманентно-критична – орієнтована на відновлення або створення історії медіа як історії підміни, втрати або забуття – процедур, що призводять до деструктивності взаємодій людського і медіального (Д. Кампер, В. Флюссер і, в певних аспектах, Р. Дебре). На відміну від теоретиків трансцендентно-критичної стратегії, представники іманентно-критичної лінії медіатеорії не шукають за медіа певні приховані сили, а розглядають медіа як автономні явища, що формують і деформують сприйняття і розуміння людини. Четверта лінія – реконструктивістська, або археологічна – орієнтована на розробку генеалогічного опису зв'язки «медіа-людина» (В. Ернст, Ф. Кіттлер, Ю. Парікка, В. Фаульстих, Е. Хухтамо). Представники реконструктивістської антропології медіа достатньо скептично оцінюють спів-відношення їх досліджень з філософією, що в цілому не виключає використання ними ряду філософських концептуалізацій.

Отже, дослідження філософсько-антропологічних концептуалізацій медіа продемонструвало віддзеркалення в них сюжетів і схем, сформованих в межах різних філософій техніки, що артикулюють розрізнення людського/технічного/медіального. Ці схеми також окреслили концептуальні плани і ретранслявали конфігурації диспозитиву, які розподіляють економію людського/тваринного і культурного/природного.

Проведений аналіз дозволив сформулювати, на противагу домінуючим в сучасній філософії фіксаційним і есенціальним концептуалізаціям медіа і медіакультури, процесуальне визначення медіа, відповідно до якого медіа – це множинність процесів виробництва, фіксації, збереження, ретрансляції і відтворення образів і знаків, що актуалізуються і підтримуються за допомогою техніки. Ці процеси визначають трансіндивідуальні конфігурації зовнішнього, які мають потенцію, з одного боку, відтворювати антропологічні стратегії влади/знання, а, з іншого – відкривати нові режими артикуляцій людського.

Дистинкції філософської антропології медіа безпосередньо зумовлені сучасною кризою філософської антропології. Дослідження причин кризи філософії людини в кінці XX – на початку XXI сторіч продемонструвало її зумовленість самими умовами можливості автономістської філософської антропології: 1) новим розумінням співвідношення скінченного і нескінченного; 2) відкриттям в мисленні радикальної іманентності; 3) виключенням природного. Так, формулювання нового співвідношення скінченного і нескінченного в філософії кінця XVIII – початку XIX сторіч призводить до розуміння людини як обмежувача сил скінченного, на відміну від класичної філософії, орієнтованої на піднесення до нескінченного. З XIX сторіччя автономістська антропологічна думка намагається позначити і водночас стерти межу, на якій відбувається відділення людини від скінчених сил зовнішнього: життя, праці і мови. Відкриття радикальної іманентності зумовлене процедурою, яку можна назвати вторинною артикуляцією – розумінням людського поза трансцендентними подвоєннями. Мислення, орієнтоване на радикальну іманентність, засноване на акті заборони включення трансцендентних факторів до опису і пояснення. Настанова на план іманентності стала однією з умов можливості виробництва автономного розуміння людського і призвела до фокусування на маркерах, що фіксують власне людський досвід. Первинна артикуляція встановлює людське через маркування і виключення природи, що визначає одну з найбільш значущих для автономістського антропологічного проекту іменних двійок: «людина/тварина». Це розмежування, як показує Д. Агамбен, стверджує парадоксальність будь-якої автономістської антропології, яка завжди починає свою артикуляцію з виключення «голого життя». Фігура тварини тут маркує первинну інакшість, що підспудно присутня в будь-якому автономістському антропологічному проекті, починаючи, принаймні, з XIX сторіччя. Означені процедури призводять до народження філософії автономної людини в розколі між природою і соціумом, природою і культурою. Отже, криза філософії людини, сформульована в концепціях «теоретичного антигуманізму» Л. Альтюссера, «смерті людини» М. Фуко і «складки» Ж. Дельоза, стосується виключно проекту автономістської філософської антропології, але не виключає подальший розвиток філософсько-антропологічної думки, віднині, звичайно ж, змушеної спиратися на структуралістську і постструктуралістську критику класичних визначень людини і меж людського.

У підрозділі 1.2 *«Методологія трансверсально-антропологічного дослідження медіа»* позначені предмет і метод трансверсально-антропологічних досліджень медіа. Перегляд есенціалістських і автономістських визначень медіа і контексту їх філософсько-антропологічних концептуалізацій призвів до необхідності реартикуляції філософсько-антропологічних стратегій дослідження медіа. В попередньому підрозділі обґрунтовано, що автономно визначена людина повинна розумітися як продукт ряду інтелектуальних процедур, що сформували в XIX сторіччі специфічну конфігурацію співвідношень скінченного і нескінченного, природного і божественного, іманентного і трансцендентного. Прийняття такого визначення людини потребує перегляду історії питання про людину і техніку в філософії XIX – XX сторіч в контексті артикуляційних процесів, що імпліцитно

визначили стратегії думки видатних філософів техніки. І тому питання про співвідношення людини і техніки і похідне від нього питання про взаємодії людини і медіа, що розуміються як серія процесів, повинно бути осмислене поза стратегіями розуміння людського, які стверджують автономізм і, тим паче, есенціалізм. Якщо людина – це ім'я серії процедур, що виникли внаслідок переконфігурації диспозитивів знання і влади в XIX сторіччі, то і будь-яке осмислення зв'язок «людина/техніка» і «людина/медіа» повинно бути зрозумілим в контексті артикуляційних процесів, що виробляють людське.

Автономістська і есенціалістська антропологія були інструментами диспозитиву, поєднання влади і знання, який завжди нав'язував людині якесь обмежене розуміння і таким чином залучав її до домінуючих ідеологій. Отже, відмова від автономістської антропології призводить до необхідності створення нової антропологічної філософії. В якості альтернативи автономістській антропології пропонується трансверсальна антропологія, яка приймає положення структуралістів і постструктуралістів про те, що людини як універсального явища не існує, але на відміну від теоретичного антигуманізму робить з цієї тези цілком інші висновки. Якщо людина – продукт сил зовнішнього, то це відкриває нові можливості для антропології, тепер зобов'язаної завжди починати дослідження з перегляду свого об'єкту, концептуальних і методологічних стратегій.

Людина, осмислена без сутності і поза автономією, – об'єкт досліджень трансверсальної антропології, яка звернена до реконструкції умов можливості людського. Межа між людським і нелюдським тепер стає рухомою і мінливою, що визначає завдання трансверсальної антропології – фіксувати зміщення людського. Отже, питання про техніку і, відповідно, питання про медіа в перспективі трансверсальної антропології потрібно поставити наново. Якщо людина – це конфігурація сил зовнішнього, то технічне/медіальне можна розглянути як один з елементів, що доповнює цю конфігурацію або ж викликає її непередбачувану мутацію.

Даний перегляд філософсько-антропологічних стратегій дослідження медіа призвів до необхідності створення нової методології, яка здатна фіксувати трансверсальні антропологічні режими, завжди «поперечні» владі/знанню. Означена методологія дозволяє визначити чотири етапи трансверсального дослідження медіа:

1) опис конструкцій представлення (репрезентації) і конфігурацій диспозитивів, що створюють «стан речей» навколо медіаявища, що досліджується; означений опис повинен ґрунтуватися на принципі медіасингуляризації, який накладає заборону на узагальнене мислення медіального і акцентує увагу на одиницності і особливості кожної медіапрактики, що дозволяє описати реактивні сили і створені ними антропологічні моделі;

2) реєстрація потенцій для активних сил, що виявляються за межами відібраного для представлення (репрезентації) і з виникненням певних медіатехнологій виходять за межі стратегій диспозитивів; дана реєстрація можлива завдяки концепції неекспресивної діалектики, яка звернена до демонстрації зіткнення між вираженим у медіарепрезентаціях влади/знання і виключеним з репрезентацій;

3) реконструкція артикуляцій людського як матеріальних ефектів пред'явлення активних сил, що відкриваються новими для тієї чи іншої епохи медіа; означені сили є трансверсальними по відношенню до існуючих диспозитивів, і тому режими людського, що ними відкриваються, є експериментальними;

4) опис дій процедур відсіювання і розподілу, які виключають, відсікають або привласнюють неекспресивно-діалектичні пред'явлення артикуляцій людського, що відкриваються новими медіа, а потім уводяться у представлення і трансформують або ж створюють нові організації диспозитивів, тобто передаються забуттю під покровом перемоги реактивних сил.

Ці чотири кроки трансверсально-антропологічного дослідження медіа дозволяють відкрити складки і розриви на місці лінійно організованої макроісторії взаємовідносин автономістської людини і «медіаінструментів», що еволюціонують. За межами нарацій, які породжуються представленням і диспозитивами, відкривається сфера трансверсального експериментування з людським, що і конструюється артикуляціями медіа, і вислизає від них.

У другому розділі **«Медіа, мистецтво і влада в контексті трансверсальної антропології»** розглядаються різні модуси як відтворення влади, так і виробництва трансверсального на прикладі різних пластів медіакультури, що відкривають потенції трансверсального завдяки уведенню розрізень історичного/ідеологічного, політики/політичного, експериментального тіла /нормативного тіла.

У підрозділі 2.1 *«Історія і політика: трансверсальний вимір»*, присвяченому трансверсально-антропологічному дослідженню медіарепрезентацій історичного і політичного, розглядається можливість представлення в медіаобразі травматичного історичного досвіду, а також розробляється трансверсальна концепція медіапредставлення історичного, аналізуються потенції кінематографу і фотографії як демонструвати гегемонні артикуляції влади, так і створювати антропологічний простір, відкритий до рефлексій і винаходу радикальної політики.

З позиції трансверсальної антропології позначаються лінії, за якими побудоване медіапредставлення тієї чи іншої соціально-історичної травми і демонструється, якою мірою це представлення залучається до ігор влади/знання, що інкорпорує трагічну історичну подію в домінуючу ідеологію. Представлення історичного в медіакультурі досить часто зумовлене конкретним історичним завданням конструювання суспільної пам'яті. Так, події, що знаходяться на історичній дистанції, входять в актуальну повсякденність і легітимують ті або інші настанови ідеології. Минуле завдяки аудіовізуальним образам починає говорити про теперішнє ідеології, яке виявляється крізь історичну нарацію, що відтворюється (а, насправді, конструюється).

У підрозділі обґрунтовується, що для того, щоб досліджувати історичні події з позицій трансверсальної антропології, необхідно вийти за межі історичних оповідей теперішнього, залежних від легітимацій влади. Даний підхід до історії протистоїть постмодерністській концепції симуляції історичного (Ж. Бодрійяр) або зведенню історичного до метанарації (Ж.-Ф. Ліотар), так як за дискурсивним, що завжди обплітає історичний досвід, індексально позначена присутність історії, яка виявляється через розриви і тріщини структурованого історичного досвіду. Тому

такі травматичні події як Голокост дають трансверсальному дослідженню можливість позначити місце розриву в історичних нараціях, пов'язаних зі стратегіями гегемонних ідеологій.

Трансверсально-антропологічне дослідження медіарепрезентацій історії виявляє, що деякі лінії сучасної медіакультури, представлені, наприклад, документальним проектом К. Ланцмана і медіафіксаціями акцій А. Жмієвського, демонструють зазор між травматичною історичною подією і її ідеологічною медіарепрезентацією, протиставляючи їм, відповідно, стратегії свідцтва і повторення, що провокують рефлексію глядача.

Трансверсально-антропологічне дослідження також дозволяє на матеріалі медіакультури обґрунтувати уведені А. Бадью розрізнення між політикою і політичним, подібне описаному раніше розрізненню «історичне/ідеологічне». Трансверсальна антропологія медіа не тільки розглядає конфігурації влади/знання, що оточують індивіда, тобто рівень політичного, на якому формуються владні відносини, але також включає в дослідження можливості спротиву владним механізмам, які називаються тут потенціями трансверсального. Останні засновані на вторгненні в сформовані артикуляції політичного, в розширеному сенсі слова, виключених з нього пластів. Трансверсальна антропологія медіа розробляє в межах аудіовізуальних медіапрактик стратегії спротиву, які здійснюють де(кон)струкцію домінуючих диспозитивів і відкривають на антропологічному рівні топоси експериментування, які породжують непідконтрольні владі лінії втечі. Тому процес трансверсування, що запускається на антропологічному рівні деякими лініями медіапрактик, – це політична дія.

Дане дослідження потребувало введення поняття «гетероптикон» в якості трансверсальної альтернативи поняттю М. Фуко «паноптикон», яке позначало взаємозв'язок бачення і влади. Гетероптикон порушує центрованість перцептивної позиції глядача на суб'єкті сприйняття і замість неї уводить трансверсальні практики. Гетероптикон здійснює або подолання режимів репрезентації, або їх послаблення і де(кон)струкцію. Процедури, що актуалізуються гетероптиконом, на антропологічному рівні звільнюють потенції для політик трансверсального, «поперечних» будь-яким сталим стратегіям влади/знання.

Концепція гетероптикону дозволяє досліджувати напрямки орієнтованої на аналіз політичного медіакультури, представлені фільмами Гі Дебора і групи «Дзига Вертов», фотофіксаціями перформансів А. Сьєрра, які проблематизують політичні антагонізми, що перетворює акт перегляду цих медіапроектів у серйозну рефлексивну роботу глядача і відкриває ситуацію розриву між відтворюваними констеляціями політичного і трансверсальною потенцією експериментальної політики. Ці медіапроекти створюють топоси проблематизації, в яких немає готових рішень: тут не спрацьовують відомі заздалегідь герменевтичні процедури. Даний гетеротопний простір на антропологічному рівні демонструє ситуативність і штучність усіх форм ідеологічної легітимації влади, виявляючи механіку їх відтворення, але в той же час і вказує на приховані за рамками політичного потенції трансверсального. Вивчення даних пластів медіакультури дозволяє виявити в них стратегію деімагінації, яка здійснює реартикуляцію конфігурацій політичного,

порушуючи одну з її основ – візуальні диспозитиви комбінацій образів, які легітимують або маскують стратегії влади/знання. Дослідження кінопрактик групи «Дзига Вертов» дозволяють сформулювати концепцію трансверсального авторства, яка заснована на трьох принципах: автор повинен бути позбавлений індивідуальності, яка робить його об'єктом ідеологічних інтерпеляцій і включає його творчість в капіталістичне виробництво; автор повинен осмислюватися в контексті розрізнення репрезентацій політичного і образів радикальної політики, що дозволяє ввести в представлення приховані за образами диспозитиву антагонізми, які демонструють виключене з репрезентації влади; автор мислиться як колективний суб'єкт, що народжується в розриві між конфігураціями політичного і радикальною політикою, яка відкривається в трансверсальному експерименті. Отже, надлишкове особливе, виключене з гегемонних ідеологій, виявляє себе завдяки актуалізації трансверсального авторства через медіаобрази пригнічених, вигнаних, відринутих – головних агентів трансверсального.

Ключовою темою підрозділу 2.2 *«Медіапрезентації тілесності: відтворення влади і трансверсування»* є дослідження трансверсальних потенцій медіапрезентацій тілесності. На прикладі аналізу образів фотографії, кінематографу і мистецтва нових медіа людська тілесність розглядається як в контексті відтворення стратегій влади, так і через можливість трансверсального виробництва експериментальних режимів тіла, демонструється принципове розрізнення трансверсально-антропологічних досліджень медіаобразу тіла і стратегій естетичної ідентифікації мистецтва, зверненого до репрезентацій тілесного досвіду.

Трансверсально-антропологічне дослідження медіакультури робить ставку не на естетичні якості медіазображення, як чинить більшість філософів фотографії, кінематографу, мистецтва нових медіа, а на ті антропологічні ефекти, які створюються і відтворюються медіаобразами. Даний підхід дозволяє побачити в медіаобразності ряд взаємопов'язаних практик, реконструкція яких, як в контексті вивчення конфігурацій влади/знання, так і в контексті виявлення осередків трансверсального дозволить вивести розгляд медіакультури за межі опозиції «мистецтво/не-мистецтво».

Трансверсально-антропологічне дослідження медіаобразів тілесності поза естетичними дискурсами продемонструвало за ідеологіями, які відтворюють «нормативну» тілесність, присутність серії режимів тілесного досвіду, які вислизують від диспозитивів і виробляють експериментальне тіло. Дослідження медіафіксацій акцій П. Павленського дозволяє зробити висновок, що художник в своїх акціях демонструє досвід тілесного страждання, який водночас є показом досвіду страждання ув'язненого, і, що більш важливо, – скісною демонстрацією вторгнення ідеології в тіло. Роботи Павленського показують, як влада оточує індивіда, нав'язуючи йому ідентичність, структуруючи його досвід, але також демонструючи приховане «голе життя», залучене до ігор влади/знання.

Застосування методів трансверсальної антропології до феміністських досліджень дозволило виявити механізми, завдяки яким патріархальна культура підкорює жіноче тіло за допомогою медіаобразів і нормативних перцептивних режимів. Трансверсальне медіадослідження дозволяє на першому етапі провести

розрізнення між медіапрактиками спротиву і їх імітацією, між демонстрацією прихованих механізмів влади і їх закамуюфльованим відтворенням. Так, ряд напрямків феміністської медіакультури, представлених, наприклад, творчістю групи «Фемен», при більш детальному розгляді виявляється суголосною стратегіям влади, які насправді спрямовують риторику емансипації і звільнення фемінного, в той же час як арт-практики М. Рослер, М. Дерен, М. Абрамович артикують експериментальну фемінну тілесність, яка знаходить свою суб'єктність і ламає всі обмеження, що накладають на неї диспозитиви сексистської медіакультури.

Розгляд з позицій трансверсально-антропологічних досліджень сучасного медіаарту на прикладі творчості українського художника С. Петлюка демонструє, що винайдена в сучасному медіаарті тілесна нерозрізненість відміння будь-якої ідентифікації тіла і «поперечна» будь-якій ідеології культури. Ідеологія оточує тіло мережами дискурсивного захоплення, вводить тілесність в дисциплінарні структури. Тому експериментальний вимір тілесності може бути виявлений лише в аудіовізуальних медіапрактиках, адже усі інші переводять тіло в порядок дискурсу і, відповідно, порядок влади/знання. Роботи Петлюка демонструють, як медіаобраз стає найбільш радикальним інструментом трансверсального, «поперечним» будь-яким формам означення, а отже й ідеологічним ідентифікаціям тіла.

Так за правовими інтерпеляціями громадянина акціонізм відкриває експериментальне політичне тіло, за патріархальною медіаобразністю, що репрезентує жіночу тілесність, – медіаспротив фемінного, за структурованим «нормативним» перцептивним досвідом – медіаартистські експерименти з тілесною перцепцією часу і простору. Дані медіапрактики розглядаються поза «естетичною ідентифікацією», яка включає їх в поле герменевтики мистецтва, найголовнішим завданням якої є зняття неекспресивного діалектичного напруження між радикальним тілесним досвідом і репрезентаціями «нормативного» цілісного образу тіла. Філософсько-антропологічне дослідження дозволяє осмислити медіаобрази тіла, створені діями акціонізму, фотографічною фіксацією, кінематографічними прийомами і топікою відеоінсталяцій, як практики трансверсальної тілесності. Дані практики є політичними, адже винаходять режими тілесного спротиву і, здійснюючи розрив у констеляціях тілесних образів, що відтворюються владою/знанням, вводять в присутність виключений тілесний досвід.

У третьому розділі **«Трансверсально-антропологічне дослідження медіакультури»** проводиться дослідження різних пластів аудіовізуальної медіакультури ХХ сторіччя з позицій трансверсальної антропології, що дозволяє розкрити особливості фотографічного і кінематографічного медіумів з точки зору можливостей відтворення трансверсального, що актуалізується у винаході антропологічних меж, встановлених владою/знанням.

У підрозділі 3.1 *«Трансверсальність в медіапрактиках авангарду»* з позицій трансверсальної антропології, відповідно до принципу медіасингуляризації, розглядаються потенції трансверсального, які створюються як в авангардних медіапрактиках першої половини ХХ сторіччя, так і в лініях аудіовізуальної медіакультури, які слідує за експериментальними відкриттями авангардистів.

Дослідницькі стратегії трансверсальної антропології аналізуються в більш широкому контексті онтологічних і гносеологічних пошуків сучасної філософії.

Аналіз політичних імплікацій теорій мистецтва, які абсолютизують абстракцію, демонструє, якою мірою естетичний режим ідентифікації мистецтва, принаймні, у XX сторіччі, містить приховану політичну стратегію – знищити можливість спротиву, стерти сліди трансверсального. Саме тому антропологічний розгляд фото- і кінопрактик медіаавангарду формує актуальний напрямок під час пошуків осередків спротиву диспозитивну в межах (від)творення медіаобразності. Це і визначає важливість тих напрямків авангарду, які працювали з образом, викривляючи його, включаючи в несподівані поєднання, доводячи до радикальної афективності. Фотографія М. Рея, кіноексперименти Ж. Дюлак, Л. Бунюеля і багатьох інших авангардистів 1920-х років, тією чи іншою мірою слідуючи настановам авангарду, продемонстрували можливості трансверсальної стратегії виробництва і відтворення медіаобразу. Деструктивні і критичні інтенції у створених авангардистами медіаобразах переважали над трансверсальним антропологічним експериментуванням, яке повною мірою актуалізувалося лише в сучасному медіарті. Проте серія авангардистських радикальних жестів продемонструвала трансверсальну інакшість в медіарепрезентації, підточуючи її, ослаблюючи і піддаючи деструкції.

Створена авангардом медіаобразність і сьогодні складає важливий медіаархів, який зберігає унікальний досвід трансверсальної педагогіки перцепції, що знайшло своє продовження в антропологічних експериментах представників Харківської школи фотографії. Так, фотопроекти С. Солонського демонструють умовність розрізнення людського/тваринного і парадоксально фіксують гру присутності і відсутності «голого життя», примарної підкладки скутого культурою і захопленого ідеологією тіла. Долаючи нормативність дисциплінарних тіл, медіаобрази тілесності на фотографіях Солонського піддані дифузії, вони долають будь-які структурні обмеження, що фіксують уявні і символічні інтерпеляції. Тіло безформне, дезорганізоване, деідеологізоване стає трансверсальним тілом і демонструє радикальну відкритість до експериментів.

Медіаавангард і створені ним лінії аудіовізуальної медіакультури XX – початку XXI сторіч, відтворюючи одержимість пристрастю реального, зривали покрови ідеології, як тієї, що існує, так і тієї, що перебуває в стані зародження, і винайшли алеаторні антропологічні стратегії – осередки спротиву владі/знанню.

Підрозділ 3.2 *«Імплікації трансверсального в медіакультурі»* присвячено осмисленню за допомогою концептуального апарату трансверсальної антропології медіа можливостей (від)творення антропологічного експерименту, що здійснюється аудіовізуальними медіа. Особлива увага приділяється дослідженню різних режимів темпоральності, створених в аудіовізуальній культурі другої половини XX сторіччя, і їх антропологічних ефектів; позначається антропологічна специфікація (від)творення трансверсального при текстуальній, аудіальній і візуальній медіації.

Дослідження імплікацій трансверсального у різних пластах медіакультури призвело до необхідності обґрунтування трансверсальної алеаторизації як антропологічної стратегії, яка є альтернативною ідеологічній інтерпеляції. Дана

стратегія заснована на використанні різних можливостей аудіовізуальної медіакультури для імерсивного занурення глядача/слухача у трансверсальні перцептивні режими. У даному підрозділі позначені лише деякі лінії (від)творення трансверсальної алеаторизації, винайдені в межах різних медіапрактик: інтеруптивний атрактор, металепис, серіація і «складання», які актуалізують трансверсальні потенції аудіовізуальної медіаобразності і демонструють можливості трансверсально-антропологічного жесту в подоланні ідентифікацій влади/знання виробляти експериментальне становлення людського, яке винаходить свої межі.

Криза постмодерністських концепцій медіакультури і семіологічних методологій, що використовуються ними в тій чи іншій формі, зумовила недостатність розгляду медіаобразу як складової тексту, дискурсу або нарації. За порядками культури значення аудіовізуальні медіаобрази демонструють трансверсальні потенції виробництва присутності, що вимагає перегляду багатьох домінуючих напрямків сучасних теорій медіаобразу, які так або інакше осмислюють образ в парадигмі фікційності репрезентації і тиранії означника та розглядають акт сприйняття як читання, засноване на актуалізації перцептивних і когнітивних кодів. Дане зміщення прослідковується в ряді актуальних кінопрактик (С. Брекідж, Ф. Гранріє, Л. Кастен-Тейлор, В. Паравел), в яких замість абсолютизованих постмодернізмом ставок на естетичну ідентифікацію і інтертекстуальну гру на перший план виходять афективність, жестуальність і тактильність. Перегляд фільму, таким чином, стає не актуалізацією кодів, якими володіє глядач, а антропологічним експериментом, який занурює перцепцію в трансверсальну ситуацію нерозрізненості між дискурсивним і позадискурсивним, тим, що сприймається, і тим, що не сприймається, людським і нелюдським.

ВИСНОВКИ

Трансверсальна антропологія медіа як інноваційний напрямок сучасної філософії є відповіддю на виклики антиантропологічних інтерпретацій структуралістської і постструктуралістської філософії, а також філософії «нелюдського повороту». Філософська антропологія тут знаходить друге дихання після постмодерністської кризи. Умовою повернення філософії людини в центр актуальних філософських дискусій є відмова від концептуального рішення, що спрямовує антропологічні дослідження з початку XIX сторіччя: автономізації фігури людини. Трансверсально-антропологічне дослідження показало, що умови можливості автономістської філософської антропології – осмислення людини в співвідношенні з силами скінченного: життя, праці, мови і образу – водночас виявилися і причиною її кризи, що призвела до стирання автономізації людського і неможливості більше мислити людину в класично інтерпретованих категоріях суб'єкта, свідомості, екзистенції тощо.

Автономістська антропологія, тісно пов'язана зі стратегіями влади/знання, створюючи цілісний концептуальний образ людини і стверджуючи його як даність, укладала уявлення про людину в жорсткі концептуальні рамки, які ставали основою для відтворення самих витончених практик контролю. Завдяки трансверсальним

дослідженням філософська антропологія знову винаходить себе, відкриваючи фігуру людини на рухомій і завжди умовній межі між культурою і природою, людським і тваринним, тим, що сприймається, і тим, що не сприймається. В межах даного дослідження трансверсальність переосмислюється як найважливіший філософський концепт, який відкриває нові рішення для філософсько-антропологічних досліджень медіа. Трансверсальність складає альтернативу як найважливішому антропологічному концепту модерну – трансгресії, так і одному з ключових концептів постмодерну – деконструкції. Якщо трансгресія, що втілює в собі деструктивний жест авангарду, порушує антропологічні межі, то трансверсування демонструє умови їх можливості, утверджуючи їх безперервне зміщення і новий винахід. Якщо деконструкція звертається до текстуальної гри означників і показу принципу «структурності структури», то трансверсування, слідуючи за неекспресивною діалектикою А. Бадью, розкриває позатекстуальні потенції для протистояння з констеляціями влади/знання.

Медіа і стверджують відтворення стратегій влади/знання, що завжди спираються на певне задане наперед фіксаційне розуміння людини та її меж, і актуалізують трансверсування, яке перетворює людину у фронтір – позбавлену чітких маркувань межову територію, відкриту для різних практик антропологічного експериментування. Трансверсальна антропологія медіа демонструє можливості, насамперед, аудіовізуальних медіаобразів здійснювати акти зміщення і нового винайдення антропологічних меж: не тільки відтворювати фіксовані ідеологією образи людини, але й створювати експериментальні топоси, в яких відбуваються реартикуляція і розімкнення складок людського.

Звернення трансверсального медіадослідження до різноманітних пластів аудіовізуальної культури від XIX до початку XXI сторіч засноване на відмові від принципів мислення, орієнтованого на генералізацію, що нав'язує візуальним і аудіовізуальним образам певне попереднє знання, або ж просто використовує їх в якості ілюстрації до філософських концепцій. Генералізація – це стратегія влади/знання: усе повинно бути зведене до узагальнених формул, антропологічна функція яких – легітимізувати нагляд і покарання. Трансверсальне дослідження завжди звернене до одиничного і особливого, саме тому фотографії, фільми, роботи зі сфери так називаного мистецтва нових медіа, які залучаються до аналізу, повинні розглядатися у своїй унікальності. Антропологія влади узагальнює, трансверсальна антропологія сингуляризує, адже спротив завжди одиничний і тому беззахисний перед насильством гегемонних інтерпретацій.

Влада і дискурси, що її легітимують, завжди намагаються стерти інноваційний антропологічний досвід, заклеїти його як ненормальний, злочинний, перверсивний, в той час як трансверсальне дослідження, яке є «поперечним» логіці влади та її легітимацій, в демонстраціях аудіовізуальної медіаобразності завжди звернене до виявлення можливостей спротиву. Слово «демонстрація» вдало поєднує два значення: і публічного показу, представлення чогось, і організації групи людей, які простують заради реалізації певних вимог. Демонстрація медіаобразності завжди політична, тільки ця політичність може зводитись до відтворення диспозитивів влади/знання, а може стати пред'явленням

радикального антропологічного досвіду спротиву. Дане пред'явлення, що винаходиться інноваційними медіапрактиками, іменується трансверсальною алеаторизацією, що позначає антропологічний вимір трансверсування. Трансверсальна алеаторизація – процес, альтернативний ідеологічній інтерпеляції, яка використовує аудіовізуальну образність для відтворення диспозитивів. Медіаобрази, що актуалізують трансверсальну алеаторизацію, займають передові бойові позиції в битві з владою за можливість сприймати і мислити інакше.

Проведене філософське дослідження антропологічних ефектів візуальних, аудіальних і аудіовізуальних медіаобразів дозволяє позначити декілька стратегій трансверсальної алеаторизації в медіакulturі XX сторіччя.

Стратегія мерехтіння передбачає, що медіаобраз формально відтворює логіку влади, камуфлюється під її конфігурації, але лише задля того, щоб виявити приховану за дискурсами і образами, що легітимують владу, її насильницьку природу. Медіаобраз у такому випадку перебуває в режимі мерехтіння між декорацією влади і її викриттям, як ми можемо побачити, наприклад, у фото- і відеофіксаціях акцій П. Павленського, що пред'являють політичність тілесного досвіду, який розміщується між суверенною владою і голим життям; проектах М. Дерен, М. Рослер і М. Абрамович, які винаходять фемінну тілесність за межами патріархальної культури; фільмах А. Ходоровського і Д. Лінча, які відкривають за допомогою металепису розрив між наративними легітимаціями влади і трансверсальним експериментуванням.

Стратегія вислизання демонструє можливість конструювання альтернативних антропологічних практик, заснованих на розкритті штучної природи «нормативних» антропологічних медіаобразів влади і виявленні виключеного гегемонними режимами влади одиничного. Означена медіапрактика послідовно втілюється спочатку в концептуальних жестах, які нами поймаються як «деімагінація», що викривають фікційність медіалегітимацій влади, і «гетероптикон», який позбавляє суб'єкта сприйняття його привілейованої «паноптичної» позиції, а потім – в антропологічній ідентифікації з одиничним – процесі, який окреслює трансверсальну лінію вислизання від логіки диспозитиву і відкриває простір для винаходу радикальної політики. Прикладами втілення стратегії вислизання є медіапроекти Гі Дебора і ситуаціоністів, Ж.-Л. Годара і групи «Дзига Вертов». Також в межах медіапроектів групи «Дзига Вертов» вперше радикально було позначено приклад трансверсального авторства, відповідно до якого автор повинен бути осмислений в контексті розрізнення репрезентацій політичного і образів радикальної політики. Отже, автор виявляє тріщини в конфігураціях влади/знання, для того щоб увести в представлення приховані образами диспозитиву антагонізми, що демонструють виключене із репрезентації влади, яке містить можливість для трансверсування, що втілюється в новій радикальній політиці.

Стратегія нерозрізненості включає людське в ситуацію експериментування, яка в акті трансверсування зміщує і водночас винаходить те, що раніше називалося антропологічною межею. Нерозрізненість, яка відкривається медіапрактиками, може актуалізуватися в різних формах, але, так чи інакше, вона створює можливість для тотального перегляду тих артикуляцій, які традиційно на догоду владі маркували

межі людського, проводячи розрізнення між людиною і твариною, тим, що сприймається, і тим, що не сприймається, дискурсивним і позадискурсивним. Імплікації стратегії нерозрізнення присутні в демонстрації досвіду десуб'єктивованої тілесності в роботах представників Харківської школи фотографії і медіапроектах С. Петлюка, у відкритті ахронологічності часу Еону в кіноекспериментах А. Роб-Гріє і Д. Лінча, у позадискурсивній презентації жестуальності і тактильності плоті світу в фільмах Ф. Гранріє, у відтворенні погляду-руху до- або післялюдського світу в фільмах Д. Вертова, С. Брекіджа, Л. Кастена-Тейлора і В. Паравел.

Мерехтіння, вислизання і нерозрізненість – три стратегії трансверсальної алеаторизації, але водночас і три етапи занурення в граничність антропологічного експериментування, що дарується інноваційними медіапрактиками, які ведуть від антропологічного відтворення логіки влади до трансверсального утвердження людини як топосу радикальної відкритості.

Трансверсальна антропологія медіа відкриває нові можливості для сучасних філософсько-антропологічних досліджень, а для аудіовізуальної культури початку ХХІ сторіччя – концептуальні потенції філософії людини. Бути людиною – це трансверсувати, а це означає, що антропологічна філософія знову можлива.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Петренко Д. В. Воспроизводит и трансверсировать. Философская антропология медиа. Монография / Д. В. Петренко. — Харьков : Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2016. — 292 с.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України:

2. Петренко Д. Разомкнутость ситуации видения: образ и имя / Дмитрий Петренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». № 904. Спецвипуск «Койнонія». — Харків-Київ : Дух і літера, 2010. — С. 104–115.

3. Петренко Д. Філософія Бенедикта Спинози в контексте модерних інтерпретацій / Дмитрий Петренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». № 1029-II. — Вип. 48. — Харків, 2013. — С. 53–59.

4. Петренко Д. Філософська медіаантропологія: предмет і стратегії / Дмитрий Петренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 1142. Серія «Теорія культури і філософія науки». — Вип. 52. — Харків, 2014. — С. 128–133.

5. Петренко Д. Концептуалізація медіа в філософії другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч / Дмитрий Петренко // Мультиверсум. Філософськ. альманах : зб. наук. праць ; гол. ред. В. В. Лях. — Вип. 4–5 (132–133). — Київ, 2014. — С. 126–136.

6. Петренко Д. Людина і техніка: стратегії філософського осмислення / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 3. — Одеса, 2014. — С. 89–93.
7. Петренко Д. Концептуалізація віртуального в філософії Жилья Делеза / Дмитрій Петренко // Versus. Науково-теоретичний часопис. — № 2 (4). — Мелітополь, 2014. — С. 62–66.
8. Петренко Д. Медіальний поворот у філософії / Дмитрій Петренко // Грані. Науково-теоретичний альманах. — № 5(121). — Дніпропетровськ, 2015. — С. 98–102.
9. Петренко Д. Артикуляція природи в контексті філософської антропології / Дмитрій Петренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — Вип. 99 (8). — Київ : Видавництво Гілея, 2015. — С. 197–199.
10. Петренко Д. Трансверсальна антропологія в контексті філософії техніки/медіа / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 6. — Одеса, 2015. — С. 116–119.
11. Петренко Д. Методологія філософських досліджень медіа / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 7. — Одеса, 2015. — С. 115–118.
12. Петренко Д. Диспозитиви медіа: філософсько-антропологічне дослідження / Дмитрій Петренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — Вип. 102 (11). — Київ : Видавництво Гілея, 2015. — С. 173–176.
13. Петренко Д. Автономістська філософська антропологія: стратегії артикуляції / Дмитрій Петренко // Мультиверсум. Філософськ. альманах : Зб. наук. праць ; гол. ред. В.В. Лях. — Вип. 5-6 (143-144). — Київ, 2015. — С.100–108.
14. Петренко Д. Стратегії влади/знання і діалектика опору / Дмитрій Петренко // Грані. Науково-теоретичний альманах. — Вип. 11/2 (127). — Дніпропетровськ, 2015. — С. 26–30.
15. Петренко Д. Філософські дослідження медіа: антропологія і археологія / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 8. — Одеса, 2015. — С. 106–109.
16. Петренко Д. Онтологія Жилья Дельоза: вічне повернення і випадок / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 11. — Одеса, 2016. — С. 87–89.
17. Петренко Д. Феномен техніки в контексті філософської антропології / Дмитрій Петренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — Вип. 109 (6). — Київ : Видавництво Гілея, 2016. — С. 161–165.
18. Петренко Д. Кінематографічна репрезентація історії: травма і свідectвo / Дмитрій Петренко // Актуальні проблеми філософії і соціології. Серія «Філософія». — Вип. 12. — Одеса, 2016. — С. 93–96.
19. Петренко Д. Виробництво і повторення: медіаобраз між естетичною ідентифікацією і режимами влади / Дмитрій Петренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — Вип. 114 (11). — Київ : Видавництво Гілея, 2016. — С. 225–228.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях інших держав:

20. Петренко Д. Философия автономного человека: артикуляция и имманентность / Дмитрий Петренко // Modern Science – Moderní věda. — №4 — Praha : Nemoros, 2015. — С. 79–84.
21. Петренко Д. Философия медиа: от имени к концепту / Дмитрий Петренко // Философия и социальные науки — Минск : Белорусский государственный университет. — №2. — Минск, 2015 — С. 10–15.
22. Петренко Д. Стратегии медиаантропологии в контексте философии техники / Дмитрий Петренко // Australian and New Zealand Journal of Fundamental and Applied Studies. — № 1 (15). Vol.III. — Sydney. — January-June, 2015. — P. 457–463.
23. Петренко Д. Две линии концептуализации медиа: от медиатеории к медиафилософии / Дмитрий Петренко // Modern Science – Moderní věda. — №2. — Praha : Nemoros, 2015. — С. 91–97.
24. Петренко Д. Соотношение человека и природы: философско-антропологическая реконструкция / Дмитрий Петренко / Журнал публикаций аспирантов и докторантов. — №8 — Курск, 2015. — С. 56–57 Режим доступа // <http://jurnal.org/articles/2015/filos16.html>
25. Петренко Д. Кинематограф Дэвида Линча: медиаантропологическое исследование / Дмитрий Петренко // East European Scientific Journal — №9 (13) part 3. — Warsaw : Czasopismo Naukowe, 2016. — P. 15–19.

Тези та матеріали конференцій, статті в інших наукових виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації:

26. Петренко Д. В. Кинематограф чистого становления / Дмитрий Петренко // El topos: Как возможна философия кино? Исследования. Интервью. Эссе. Переводы. Кинотексты. — Харьков : El topos cinema club foundation, 2009. — С. 12–16.
27. Петренко Д. В. Репрезентации визуального образа в медиа-коммуникациях / Дмитрий Петренко // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: тези доповідей I Соціологічної асоціації України, 15-17 жовтня 2009 року. — Харків, 2009. — С. 135.
28. Петренко Д. В. Versus modernite: Маркс, Ницше, Фрейд... Спиноза?! / Дмитрий Петренко // Какой модерн? Философские рефлексии над ситуацией пост/недо/after-post/пост-пост...модернизма: Колл. Монография. — Харьков : НТМТ, 2010. — С. 280–295.
29. Петренко Д. В. Философия медиа В. Флюссера / Дмитрий Петренко // Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. Національний університет «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 13-14 лютого 2015 р.). — Одеса, 2015. — С. 186–188.
30. Петренко Д. В. Лінгвістичний та медіальний повороти в сучасній філософії культури / Дмитрий Петренко // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: матеріали міжнародної науково-

практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 лютого 2015 р). — Київ, 2015. — С. 81–83.

31. Петренко Д. В. Концептуалізація медіа в філософії культури М. Маклюэна / Дмитрій Петренко – Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. НО «Відкрите суспільство» (м. Дніпропетровськ, 20-21 лютого 2015 р.). — Дніпропетровськ, 2015. — С. 73–75.

32. Петренко Д. В. Філософська антропологія медіа М. Маклюэна и Ф. Киттлера / Дмитрій Петренко // Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львівська фундація суспільних наук (м. Львів, Україна, 27-28 лютого 2015 р). — Львів, 2015. — С. 14–16.

33. Петренко Д. В. Філософська антропологія техніки О. Шпенглера / Дмитрій Петренко // Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у ХХІ столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Херсонський державний університет (Херсон, 27-28 лютого 2015 року). — Херсон, 2015. — С. 131–133.

34. Петренко Д. В. Інтерпретація медіа в філософії культури Режи Дебре / Дмитрій Петренко // Пріоритети розвитку суспільних наук у ХХІ столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 квітня 2015 р.). — Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. — С. 83–85.

35. Петренко Д. В. Теорія медіа Режи Дебрэ: между передачей и коммуникацией / Дмитрій Петренко // Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної цивілізації: історичні, соціологічні, політологічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Херсонський державний університет (Херсон, 17-18 квітня 2015 року). — Херсон, 2015. — С.137–138.

36. Петренко Д. В. Экспериментальная антропология де Сада / Дмитрій Петренко // Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14-15 серпня 2015 р). — Київ, 2015. — С. 111–112.

37. Петренко Д. В. Фильм Луиса Бунюэля «Андалузский пес»: антропологическое медиаисследование / Дмитрій Петренко // Media studies: междисциплинарные исследования медиа : матер. научно-практич. конф. (Харьков, 16 мая 2016 г.) / Центр медиакоммуникаций и визуальных исследований ; ХНУ имени В.Н. Каразина ; под ред. Л. В. Стародубцевой, Д. В. Петренко. — Харьков : Индустрия, 2016. — С. 27–32.

38. Петренко Д. В. Філософія цифрової фотографії / Дмитрій Петренко // Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14-15 жовтня 2016 р). — Київ, 2016. — С. 53–56.

39. Петренко Д. В. Медіарепрезентации истории: деконструкция и идеологии / Дмитрій Петренко // Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: матеріали міжнародної науково-

практичної конференції. Херсонський державний університет. (Херсон, 23-24 вересня 2016 року). — Херсон, 2016. — С. 137–138.

40. Петренко Д. В. Педагогика перцепции в кинематографе Алехандро Ходоровского: от трансгрессии к трансверсированию / Дмитрий Петренко // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації. Матеріали II всеукраїнської наукової конференції. 28-29 жовтня 2016 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. — Дніпро : Роял Принт, 2016. — С. 254–256.

41. Петренко Д. В. Трансверсальное исследование медиа: к критике икономии образа / Дмитрий Петренко // Media studies. Междисциплинарные исследования медиа. — Харьков : Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. Центр медиакоммуникаций и визуальных исследований. — 2016. — С. 19–24

42. Петренко Д. В. Археология медиа: фиксация и разрыв / Дмитрий Петренко // Media studies. Междисциплинарные исследования медиа. — Харьков : Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. Центр медиакоммуникаций и визуальных исследований. — 2016. — С. 25–28.

АНОТАЦІЯ

Петренко Д. В. Трансверсальна антропологія медіа. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2017.

У дисертації обґрунтовано трансверсальну антропологію медіа як інноваційний напрямок сучасної філософії, що складає альтернативу як антиантропологічним інтерпретаціям структуралістської і постструктуралістської філософії, а також концепціям філософів «нелюдського повороту». В дисертаційному дослідженні доведено, що умовою повернення філософії людини в центр актуальних філософських дискусій є відмова від автономістської антропології, яка тісно пов'язана зі стратегіями влади/знання. Згідно з цим, медіа проаналізовано і як інструмент відтворення влади/знання, що завжди спирається на фіксаційне розуміння людини, і як актуалізатор трансверсування, що перетворює людину на фронтір. У дисертаційному дослідженні трансверсальну антропологію медіа осмислено як філософське підґрунтя для розуміння здібності медіаобразів здійснювати акти зміщення і винаходу антропологічної межі. Трансверсальна антропологія медіа досліджує не тільки відтворення ідеологією фіксованих образів людини, але й спроби створення експериментальних топосів, в яких відбувається розмикання і ре-артикуляція людського.

Ключові слова: трансверсальність, антропологія, медіа, влада, знання, ідеологія, відтворення, сприйняття, суб'єкт, тіло.

АННОТАЦИЯ

Петренко Д. В. Трансверсальная антропология медиа. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2017.

В диссертации обосновывается трансверсальная антропология медиа как инновационное направление современной философии, которое является ответом на вызов антиантропологических интерпретаций структуралистской и постструктуралистской философии, а также философов «нечеловеческого поворота». Философская антропология получает новое обоснование после постмодернистского кризиса. В диссертационном исследовании доказано, что условием возвращения философии человека в центр актуальных философских дискуссий является отказ от концептуального решения, направляющего антропологические исследования с начала XIX века: автономизации фигуры человека. Автономистская антропология, тесно связанная со стратегиями власти/знания, создавая целостный концептуальный образ человека и утверждая его как данность, заключала представление о человеке в жесткие концептуальные рамки, которые становились основой для воспроизводства самых изощренных практик контроля. В соответствии с данными установками медиа рассматриваются и как инструмент воспроизводства стратегий власти/знания, всегда опирающихся на некоторое предданное фиксационное понимание человека и его границ, и как актуализатор трансверсирования, превращающего человека в фронт. Человек осмысливается подобно лишенной четких маркировок пограничной территории, открытой для различных практик антропологического экспериментирования. Трансверсальная антропология медиа демонстрирует возможности медиаобразов, прежде всего, аудиовизуальных, совершать акты смещения и переизобретения антропологической границы, исследует не только воспроизведение фиксированных идеологией образов человека, но и опыты создания экспериментальных топосов, в которых происходят реартикуляция и размыкание складок человеческого.

Последовательная концептуальная разработка данного жеста потребовала создания методологии трансверсального медиаисследования, основанной на: 1) введении процессуального понимания медиа, позволяющего мыслить медиа не как инструмент или технический пособник коммуникации, а как реактуализатор серии процессов взаимо-действия артикуляций человеческого и визуальных, аудиальных и аудиовизуальных медиаобразов; 2) формулировке принципа медиасингуляризации, который налагает запрет на обобщающее мышление медиального и акцентирует внимание на единичности и особенности каждой медиапрактики; 3) обосновании новых возможностей неэкспрессивного диалектического мышления, обращенного к демонстрации столкновения между выражаемым в медиарепрезентациях власти/знания и исключенным из репрезентаций.

В диссертационном исследовании обосновывается, что демонстрация медиаобразности всегда политична. Эта политичность может сводиться к воспроизводству диспозитивов власти/знания, но может стать и предъявлением радикального антропологического опыта сопротивления. Данное предъявление, изобретаемое инновационными медиапрактиками, именуется здесь трансверсальной алеаторизацией, обозначающей антропологическое измерение трансверсирования. Трансверсальная алеаторизация – процесс, альтернативный идеологической интерпелляции, использующей аудиовизуальную образность для воспроизводства диспозитивов. Медиаобразы, актуализирующие трансверсальную алеаторизацию, занимают передовые боевые позиции в сражении с властью за возможность воспринимать и мыслить иначе.

На примере анализа образов фотографии, кинематографа и искусства новых медиа человеческая телесность рассматривается как в контексте воспроизведения стратегий власти, так и через возможность трансверсального производства экспериментальных режимов тела, и демонстрируется принципиальное различие трансверсально-антропологического исследования медиаобраза тела и стратегий эстетической идентификации искусства, обращенного к репрезентациям телесного опыта.

Трансверсально-антропологическое исследование медиакультуры обращается к анализу не эстетических свойств медиаизображения, как поступает большинство философов фотографии, кинематографа, искусства новых медиа, а на те антропологические эффекты, которые производятся и воспроизводятся медиаобразами. Данный подход позволяет видеть в медиаобразности ряд пересекающихся практик, реконструкция которых как в контексте изучения конфигураций власти/знания, так и в контексте выявления очагов трансверсального позволит вывести рассмотрение медиакультуры за рамки оппозиции «искусство/не-искусство». Так за правовыми интерпелляциями гражданина акционизм открывает экспериментальное политическое тело, за патриархальной медиаобразностью, репрезентирующей женской телесностью, – медиасопротивление феминного, за структурированным «нормативным» перцептивным опытом – медиаартистские эксперименты с телесной перцепцией времени и пространства. Данные медиапрактики рассматриваются вне «эстетической идентификации», включающей их в поле герменевтики искусства, главная задача которой – снятие неэкспрессивного диалектического напряжения между непредставимым радикальным телесным опытом и репрезентациями «нормативного» целостного образа тела. Философско-антропологическое исследование позволяет осмыслить медиаобразы тела, создаваемые действиями акционизма, фотографической фиксацией, кинематографическими приемами и топикой видеоинсталляций, как практики трансверсирования. Данные практики политичны, так как изобретают антропологические режимы сопротивления и, осуществляя разрыв в конstellляциях образов, воспроизводимых властью/знанием, вводят в присутствие исключенный опыт.

Трансверсальная антропология медиа открывает новые возможности для современных философско-антропологических исследований, а для аудиовизуальной культуры начала XXI века – концептуальные потенции философии человека.

Ключевые слова: трансверсальность, антропология, медиа, власть, знание, идеология, воспроизведение, восприятие, субъект, тело.

ABSTRACT

Petrenko D. V. Transversal anthropology of media. – Manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 2017.

Transversal anthropology of media as an innovative trend in modern philosophy is an answer to the challenge of antianthropological interpretations of structuralist and poststructuralist philosophy, and the philosophers of a "nonhuman turn", as well. Philosophical anthropology within this trend finds a new basis of life after the postmodern crisis. Autonomist anthropology, closely connected with the strategies of power/knowledge, creating an integral conceptual image of the human person and confirming it as something taken for granted, put the conceptual image of the human person into the rigid conceptual framework. This framework became the basis for reproduction of the most sophisticated and refined practices of control.

The media here become both an instrument of reproduction of the strategies of power/knowledge, always based on some given fixational understanding of the human person and his limitations, and the actualisator of transversing, which transforming the human person into the frontier. The human person becomes similar to the frontier territory without clear marking which is open for different practices of anthropological experimenting.

Transversal anthropology of the media demonstrates, foremost, the potential of audiovisual media images to perform the acts of shifting and reinvention of the anthropological limit. It deals not only with the reproduction of the human person's images fixed by ideology, but with the experiments of creating experimental toposes, where the re-articulation and opening of the human's folds take place.

Key words: transversality, anthropology, media, power, knowledge, ideology, reproduction, perception, subject, body.

ПЕТРЕНКО ДМИТРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

ТРАНСВЕРСАЛЬНА АНТРОПОЛОГІЯ МЕДІА

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1.9. Тир. 100 прим. Зам. 226-17.
Підписано до друку 02.03.17. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ-ИЗДАТ®
ТИПОГРАФИЯ
www.stil-izdat.com